

* כל הזכויות שמורות למחבר

קיום לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב אברהם (רמי) ריינר*

המעין בעתון 'יתד נאמן' בערבי שבתות וימים טובים, ימצא על נקל כותרות מאמרים כ'משולחנו של מרן' או: 'מפסקיו של פוסק הדור'. מיהו הוא זה אותו 'מרן' או 'פוסק הדור' המוכר עד כדי שאין צורך לפרוט את שמו, בבחינת גדול מרן משמו? בשנים האחרונות כוונת הדברים ברורה והכל, גברים נשים וטף, יודעים שהכוונה היא לרב יוסף שלום אלישיב, זכה הרב אלישיב, בעיקר לאחר פטירתם של מחותנו הרב שלמה זלמן אויערבך ועוד יותר מכך של הרב מנחם שך להפוך למנהיג ההלכתי והפוליטי הבלתי מעורער של הקהילה החרדית האשכנזית בארץ ובעולם ובדברי הבאים אנסה להאיר נקודות מספר בדרכו ההלכתית.

הרב אלישיב נולד בגומל/הומל שבליטא בשנת 1910 כנכדו של המקובל האשכנזי ר' שלמה אלישיב מחבר הספר 'לשם שבו ואחלמה'. עובדה זו אינה קשורה ביחסנות בלבד. בהקדמה לאחד מחלקי הספר כתב הסב:¹ "עד כאן הגיע דברינו בהדרוש הזה שהוא מדבר בכלל מציאות המלאכים וכל צבא מרום... וגם הדרוש הזה כתבתי אותו בתלאה רבה וסדרתי על ידי זולתי, על ידי נכדי הילד כמ"ד [כבוד מוריני רבי] יוסף שלום שליט"א בן ביתי חיה מושא תחי". עיון בשנת ההדפסה של הספר מגלה בקלות שכבר בראשית שנות העשרה שלו שותף הרב אלישיב ביצירתו הקבלית של סבו ובהכנתה לדפוס.

מעט מאוחר יותר, בשנת תרפ"ד היא 1924 עלו ר' שלמה, בתו ונכדו לארץ ישראל. ר' אריה לוי, שיהפוך לימים להיות חותנו של הרב אלישיב, מתאר את הדברים כך: "ואחרי כל הטלטולים זכינו בעזרת השם לקבלת את פני רבינו ובני לויתו הם בתו הצדקת מרת חיה מושא ת' אשר זכתה לשמש את אביה הק' משך כמה שנים ובעלה הרב הגאון וכו' רב פעלים לתורה מוה"ה אברהם שליט"א [ושימו לב לתארי הבן] ובנם היקר יניק וחכים טובא אשר עוד בילדותו זכה לכתוב איזה ענינים בספר הקדוש לשם שבו ואחלמה מפיו הקדוש של אביו זקנו אשר מזכירו בספרו אשרי יולדתו הרה"ג וכו' מוה"ר יוסף שלום שליט"א". ותארים אלו כולם מתייחסים לילד בן 14 בלבד. זמן קצר לאחר הגעת המשפחה לארץ, בחודש אב של אותה שנה כתב הסב מכתב אל "הרב הגדול מעוז ומגדול יושב על כסא הרבנות להורות עם ה' חוקי אלוקים ותורותיו ירום כסאו מעלה מעלה לפני שמש ינון שמו מוה"ר יצחק אייזיק הלוי הערצעג שליט"א". ראשיתו של המכתב - דברי תודה על סיועו של הרב הרצוג בעליית בני המשפחה לארץ, עיקרו: הדרכה ביבולגרפית משובחת

בקבלה, הדרכה שנכתבה על פי בקשתו של הרב הרצוג שחפץ להתחיל בלימוד הקבלה, בסופו שוב נזכר הנכד: "המכתב הזה כתבתי על ידי אחד מבני ביתי, נכדי הילד, באשר שכהו עיני ל"ע ואין באפשרי לכתוב בעצמי וכתבתי כ"ז ע"י הנזכר אשר מפי יקרא אליו הדברים ולא נודע מזה לזולתו מאומה". יוסף שלום, בן הארבע עשרה באותה העת, איש סודו של סבו המקובל הגדול היה, ואין ספק שכבר בילדותו נחשף לידע קבלי מפיו.

אולם, קשריו של הרב הראשי הרצוג עם המשפחה לא הסתכמו בקשריו עם בעל 'הלשם'. בשנות הארבעים של המאה העשרים היה הרב אלישיב בין באי ביתו של הרב הרצוג במסגרתה של קבוצת חכמים צעירים שהתכנסה בביתו בימי שישי ללימוד משותף. בין הבאים היו תלמידיו חכמים צעירים כר' שלמה זלמן אויערבך והרב בצלאל ז'ולטי ז"ל ויבדלו לחיים הרב עובדיה יוסף והרב אלישיב. מבית זה ומן ההיכרות וההערכה שנוצרה במפגשים אלו זומן הרב אלישיב להיות רבה של העיר רמלה ולאחר מכן חבר בבתי הדין של הרבנות הראשית, תחילה בירושלים, ובסמוך לכך, בבית הדין הגדול.² נשמות ירושלמיות טובות יהיו מוכנות ללחוש באוזניכם שמינוי זה קשור בקשרי סבו של הרב אלישיב עם הרב הרצוג, או שמא בכך שהרב אלישיב נשוי היה באותה העת לביתו של ר' אריה לויין שהיה מקורב לחוגי השלטון, אולם דומה בעיני שטענות אלו הן טענות הבל. עיון בספר השו"ת של הרב הרצוג – היכל יצחק – מגלה שני מחזורי התכתבות בין הרב הרצוג לבין הרב אלישיב. בשני המקרים פנה הרב הרצוג אל ר' שלמה זלמן אויערבך ואל הרב אלישיב בשאלות חמורות בקושי ההלכתי שלהן כמו גם בסבל האנושי שעשוי להיגרם מפסיקה מחמירה בהן. התחושה המתקבלת מקריאת השאלות היא, שהרב הרצוג כרב ראשי רצה משענת הלכתית להיתר ולפתרון הבעיות, אולם מה שחשוב לעיניינו הוא, שמכל האפשרויות שעמדו בפניו בחר הרב הרצוג להיסמך על שני תלמידי חכמים צעירים יחסית (בסביבות גיל הארבעים שלהם). לא קשרי משפחה הביאו אם כן את הרב אלישיב אל בית הדין הגדול אלא ההכרה ביכולת ההכרעה ההלכתית שלו.

דרכו ההלכתית של הרב אלישיב – שתי דוגמאות <

* הרצאה נישאה בכנס חרדים וחרדיות שהתקיים במכון נון-ליר בפברואר 2007.

[1] ספר הכללים דף ו' ע"ב.

[2] ההתנגדות למינוי מצידו של החזון איש?

עמוד 1 2 3 4 5

*כל הזכויות שמורות למתבר

קיום לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב אברהם (רמי) ריימנר

דרכו ההלכתית של הרב אלישיב – שתי דוגמאות

שני הדיונים שהזכרתי עשויים ללמד רבות גם על דרכו ההלכתית של הרב אלישיב. מחזור ההתכתבות הראשון ביניהם¹ נסב על ילדה שהתקדשה בתימן במרחשון תש"י, על ידי אמה ואחיה, לאדם שהתאסלם מיד לאחר הקידושין. חודשיים מאוחר יותר עלתה הילדה לארץ עם בני משפחתה. כאן בארץ המתין להם האב וכאשר שמע את קורותיה של בתו הוא הודיע שאין הוא מכיר בקידושיה. בחודש אדר בשנת תש"א, קצת למעלה משנה לאחר עליית המשפחה, הגיעו הדברים לדיון אצל הרב הרצוג בשבתו בבית הדין הגדול. הרב הרצוג הבין מייד שהדרך ההלכתית להציל את הילדה מעגינותה לבעלה, שהתאסלם ונשאר בתימן, היא להסתמך על סירובו של האב להכיר בקדושי ביתו וכל זאת בתנאי שהבת הייתה מבחינה הלכתית עדיין קטנה בזמן מיאון האב. (להסביר: קידושי קטנה על ידי אחיה ואמה הם קידושין על תנאי) ביוזמת בית הדין נשלחה הילדה להערכה רפואית שתעריך את בשלותה. בבדיקה זו הובהר שבעת הבדיקה, דהיינו בחורף תש"א, הילדה היא בוגרת וזאת בהסתמך על סימני בגרותה הפיזיים. בשלב זה בחר הרב הרצוג להעביר את התיק הקשה והמורכב הזה לטיפולו של הרב אלישיב. בתשובה ארוכה ומורכבת, מלאכת מחשבת למדנית של ממש, קבע הרב אלישיב שלמרות שבעת הדיון בבית הדין הוגדרה הצעירה/האישה כבוגרת הרי שמן הבחינה ההלכתית ניתן להניח שבעת סירוב האב היא הייתה עדיין קטנה ועל כן מיאונו תקף. את הטיעון הזה תמך הרב אלישיב במה שכונה על ידו 'סניף להיתר'. לטעמו, מכיוון שקידושין אלו היו קידושי קטנה שתלויים בדעת האב, ומכיוון שברור שהאב לא רצה שבתו תהיה נשואה למומר אזי מעמדם של קידושין אלו הוא כקידושי טעות שמופקעים מעצמם. מהלכו הנועז, המבריק והמיקל של הרב אלישיב הלהיב במידה רבה את הרב הרצוג שבמכתב אל הרב אלישיב כתב: "זה ימים אחדים הוצע לפני קונטרסו, וראיתי ושמחתי בלבי שהוא מתגבר כארי בגבורה של תורה להתיר עלובה זו מכבלי עיגון עולמי ח"ו וכך נאה וכך יאה למשכוני נפשין בשביל בת ישראל ילדה רכה ואומללה אחות לנו קטנה זאת ה"ו."

המצב על פי הרב הרצוג הוא 'נורא ואיום' וכדיין המופקד על ההלכה ויישומה ראה הרב הרצוג את

תפקידו בפתרון בעייתה של אחות קטנה זו ושל חברותיה העגונות. סגנון שכזה המעיד על מגמת הפוסק אינו נדיר בהתכתבויותיו של הרב הראשי הרצוג, עם הרב אלישיב שמנהלתית היה כפוף לו. כך, בהתכתבות אחרת שעניינה היה בשליח בית הדין של העיר חיפה שהלך לעולמו ובידו הרשאות לגיטין מבעלים שחיו מעבר למסך הברזל כתב הרב הרצוג: "המקום יאיר עינינו במאור תורתו ויזכנו להוציא אסירות בכשרות". שוב ניסוח המלמד על סדר יום ברור של הרב הרצוג, החושף בעליל את המטרה (שלרוב מושגת בסופו של יום) שאותה סימן לעצמו לפני כניסתו לדיון.

לעומת זאת עיון בתשובותיו ובפסקיו של הרב אלישיב מגלה שהוא ממעט עד מאוד בהכרזות מעין אלו. זאת ועוד. בתשובותיו מספק הרב אלישיב מעט מאוד מידע על ההקשר שבו נכתבה תשובתו. אילולא התאריך המופיע בחלק מהן, אין הקורא יכול לדעת האם התשובה נכתבה לפני קום המדינה, אחריה, לפני מלחמת ששת הימים או לאחריה, בעת שהרב אלישיב כיהן במערכת בתי הדין של הרבנות הראשית או שמא לאחר פרישתו ממערכת זו בשנת תשל"ג כתוצאה משנית מפרשת היתר האח והאחות לנגר לבוא בקהל. תשובותיו נפתחות לרוב בדיון היורד למקורות ההלכה ומגיע עד למקורותיה המאוחרים ביותר כאשר גם פוסק בן זמנו, כר' משה פיינשטיין מצוטט בתשובותיו פעמים רבות כבעל סמכות ואוטוריטה הלכתית. במהלך התשובה מובאות ראיות וגידונים מקורות המראים פנים לכאן ולכאן, עד שאפילו קורא מיומן בספרות השאלות ותשובות, אינו יכול לדעת, גם לאחר שקרא חלקים נכבדים מן התשובה מה תהיה מסקנתה הסופית. לכאורה אין בדבר כל חידוש. האם לא כל תשובה הלכתית אמורה לרדת לשורש הבעיה ההלכתית? להסתמך על ספרי הפסק הרגליים ולהגיע אל המסקנה כפועל יוצא של ניתוח זה. לכאורה כן, אולם מחקר ההלכה המודרני העמיד אותנו לאחרונה על ההכרח לעסוק בחקר המטא הלכה כבסיס ההלכה. לאמור, לא המשא ומתן ההלכתי הצרוף, זה המבוסס על התלמוד, הקודקסים ההלכתיים, וספרות השו"ת המקובלת עיקר אלא עמדתו המקדמית וסדר יומו הערכי של הפוסק, עד שנדמה שהדיון התלמודי כשלעצמו לא הפך אלא להיות טפל לו.

קריאה בכתביו ההלכתיים של הרב אלישיב אינה מזמנת בקלות ניתוחים 'מטא הלכתיים' מעין אלו. כאמור, המקורות להם נזקק הרב אלישיב הם ספרות ההלכה הקלאסית, התלמוד הבבלי, ספרות הפוסק והפרשנות הקלאסית ומעל כל אלה ספרות השו"ת לדורותיה. לעומת זאת, את ספרות האגדה, הקבלה, המשנה או המקרא כמו גם הצהרות ארס פואטיות, קביעות מטא הלכתיות והצהרות המעידות על מגמת הפסיקה שלו, ימצא המעיין לעתים נדירות בלבד עד כדי שנדמה שכל חריגה שכזו אומרת מאליה 'דרשני'.

* כל הזכויות שמורות למחבר

קוים לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב אברהם (רמי) ריינר

'מטא הלכה' בפסיקתו של הרב אלישיב והחמרתו בגיור

אולם האם באמת אין 'מטא הלכה' בפסיקתו של הרב אלישיב? התשובה לכך היא כמובן שלילית. אין, ולא יתכן שיהיה, פוסק הלכה שאין לו סדר יום שאיתו הוא ניגש לטפל ולפתור בעיות הלכתיות ישנות כחדשות. אולם בעת שאנו מדברים על 'מטא הלכה', הורגלנו לחפש ולזהות את אותה נקודה ארכימדית, החיצונית לעולמה של ההלכה מחד, ושמאידך מחזיקה אותה בצבת איתנים. אצל הרב אלישיב נתקשה למצוא את אותה נקודה. בעיניו, ההלכה היא מערכת עצמאית המזינה את עצמה, מערכת שאינה נתונה לפגעי הזמן ולהשפעותיו ושאינן לה כל מטרה מלבד הגדרת דרישות האל כפי שבאות לידי ביטוי בתורתו ובחוקותיו. כתוצאה מכך, המציאות בה נפגש פוסק כרב אלישיב אינה משפיעה עליו אלא להיפך. המציאות המשתנה במהותה, היא הבסיס לפעילותה של הלכה נצחית שאינה משתנה ואינה יכולה להשתנות. על פיסת המציאות הנתונה מפעילה ההלכה את הגדרותיה העיוניות-תיאורטיות ואת קביעותיה המעשיות-הלכתיות ועל בסיס זה נקבע האסור, המצווה והמוותר, הכשר ושאיננו כשר, הטמא והטהור.

משפטים כ: 'ודורנו דור עני' או לחילופין: 'עתה שזכינו לקיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ' המופיעים לעתים מזומנות בספרות השר"ת ושכל מגמתם היא יצירת עמדה הלכתית מחודשת, מחמירה או מקילה, לאור הנסיבות ההיסטוריות המשתנות, אינם יכולים להימצא בכתביו של הרב אלישיב. לטעמו, ההלכה היא זו שמעצבת מציאות ובשום מקרה אינה מושפעת ממנה. מכיוון שכך, לא כאבה של אותה אחות קטנה או זעקתן של אותן אסירות עולם בלשונו של הרב הרצוג הן שהשפיעו על פסיקתו המקילה של הרב אלישיב בשני המקרים שהוזכרו קודם לכן. לו הוא היה מגיע למסקנה שאין מוצא לעגינותן של הללו הוא לא היה מהסס לקבוע שאין פתרון לבעייתן. היתרו בא מתוך תחושה פנימית אמינית שמקרה זה מאפשר היתר, ואילו במקרים דומים, שעגינות רבת שנים כרוכה בהן, אין הוא מוצא היתר ופסיקתו מחמירה. כך הוא בדבר קביעתו המונעת כפיית גט על בעלים סרבנים, עמדה שכרבות השנים וכגבור השפעתו ההלכתית, הפכו אותו לפוסק שהשפיע יותר מכל אדם אחר, ולחומרא, על מצוקתן של מסורבות הגט.

תפיסתו הטהרנית של הרב אלישיב את ההלכה, מדירה כל שיקול הומני, שיקול ציבורי וקל וחומר שיקולים המכונים במקומותינו שיקולי "פולטיקלי קורקט", מלהיכלל בטווח השיקול ההלכתי שלו. יתירה מזאת. גישתו של הרב אלישיב הרואה בהלכה ובספרותה את חזות הכל, מזמנת עמה עמדה שתראה בקבוצת שומרי ההלכה את קבוצת ההתייחסות "היהודית" הכמעט בלעדית. פסיקתו של הרב אלישיב, בסוכות האחרון, שלא לשבת שבעה לאחר פטירת ישראל סגל היא דוגמה פשוטה (אם כי לא מדויקת) לטענתי. בבסיס הפסיקה עומדת התפיסה שאדם שאינו שומר מצוות ומי שהפיץ בחייו עמדות שאינן מסורתיות מופקע מן המסגרת המשפחתית של שומרי תורה ומצוות ועל כן אין להתאבל במותו. החשש שפסיקה מעין זו תזכה לתגובות ציבוריות קשות לכשתתפרסם, מה שאכן קרה, אינה מעלה ואינה מורידה בעיני הרב אלישיב וההלכה כשלעצמה, נוחה או לא, תאמר בקול ברור וחד משמעי.

ודוגמה זו אינה יחידאית. כך, ביחס לשאלה האם כהן רשאי להתחתן עם אישה חוזרת בתשובה, פתח הרב אלישיב את תשובתו ללא היסוס: "מילתא דפשיטא היא בהני אינשי אשר פרקו מעליהם עול תורה ומצוות מבלים יחד עם צעירים נכריים הרי כל עוד ולא התברר כשרותם לכהונה אין לכהן להתחתן עמם". פורמלית התייחס הרב אלישיב רק לנשואי כהן וחוזרת בתשובה שהרי רק כהן אסור לשאת אישה שקיימה בחייה יחסים האסורים על פי ההלכה, אבל מעבר להנחה ההתנהגותית המובילה את הפסיקה, יש לתשובה זו משמעות רחבה ומחמירה ביותר ביחס לקהל החוזרים בתשובה והיא מהווה עוד נדבך באי הרצון והיכולת של הקהילה החרדית לקולטם בתוך הקהילה עצמה. אין ספק שהרב אלישיב מעוניין בתופעת החזרה בתשובה, אבל פסיקתו אינה מאפשרת לבצע הנחות במה שנראה בעיניו הלכה פסוקה גם אם יש בהכרעתו ההלכתית בכדי לגרום נזק ציבורי ל'תנועת התשובה', שהיא כשלעצמה חשובה בעיניו.

כיוצא בדבר היא פסיקתו בענייני גיור. באחת מתשובותיו שדנה בשאלת מעמדו של גר שאינו מקיים מצוות כתב הרב אלישיב (תשובות א סימן נט): "דינו כגוי לכל דבריו ואפילו בדיעבד לא הוה גר כלל דקבלה בלב בעינך" ובמקום אחר ובאותו עניין ממש (תשובות: סימן קד): "מילתא דפשיטא היא שאין גר ללא קבלת עול תורה ומצוות ואם אינו חושב כלל להתגייר באמת, לחסות תחת כנפי ה[שכינה] להיות שומר שבת מחללו ומחזיק בבריתו אין זה גירות כלל. והואיל [ו]רבים הם הגרים מסוג זה הרי החובה מוטלת על הרב רושם הנשואין לדרוש ולחקור בטרם בא להוציא להם תעודת היתר נשואין למען לא יתערבו גויי הארץ בזרע קודש". תשובה זו נכתבה לדיין בבית הדין בחיפה שהיה אחראי גם על רישום הנישואין בעיר. משמעותה של הפסיקה היא פשוטה וקשה כאחד: גרים שאינם מקיימים את דרישות ההלכה אינם גרים ואין כל אפשרות לרושםם

לנישואין עם יהודים.

מכאן קצרה הדרך לקביעתו האוסרת על גיור ילדים שברור שלא יחונכו לקיום מצוות. (והבעיה היא בעיקרה ביחס לילדים מאומצים) האפשרות לגייר קטנים שאין בהם דעת בנויה על התפיסה התלמודית ש'זכין לאדם שלא בפניו', דהיינו שניתן להעניק זכויות לאדם גם ללא ידיעתו. לעניין זה ממש נדרשו כבר הרב יעקב יחיאל ויינברג שראה בגיור תהליך שאמור להוביל לקיום מצוות, ולא, אין כל טעם בגיור זה, ולעומתו הרב משה פיינשטיין שראה בגיור תהליך של הצטרפות לעם ישראל, תהליך שבעיניו הוא 'זכות' (בלשון התלמוד) גם ללא קשר לשאלת קיומן של מצוות. דומה בעיני שכבר אין צורך לומר מה הייתה עמדת הרב אלישיב בויכוח זה ובלשונו ההחלטית "לכן נראה דלא שייך כלל לגיירו כשמאמץ אותו [מי שאינו!] שומר תורה ומצוות".

< גיור 'לקולא' >

> דרכו ההלכתית - שתי דוגמאות

הרצאה מאתר האנטרנט של המרכז הבין-לאומי למחשבת ישראל על שם פלדשטיין-מח
אופברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע

קיום לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב אברהם (רמי) ריינר

הגיור בו פסק הרב אלישיב "לקולא"

אמנם במקרה אחד נמצא הרב אלישיב בין המקילים בעניין זה בו אנו מדברים עתה. בראשית שנות השבעים של המאה הקודמת הסעירה את המדינה פרשת האח והאחות לנגר. אמם של האחים הללו התחתנה עם אדם שהתגייר בפולין. לכשהגיעו בני הזוג לארץ נפרדה האישה מבעלה ללא גט והתחתנה בנישואין דתיים עם אדם אחר. כאשר ביקשו ילדיהם של הזוג 'השני' – האחים המדוברים – להינשא התברר שישנו חשד ממזרות כבד ביחס אליהם. העניין הגיע לבית הדין הרבני בפתח תקווה ובשלב מאוחר יותר לבית הדין הגדול בירושלים. לשני בתי הדין היה ברור שהמפתח לפתרון הוא פסילת גיורו של הבעל הראשון וזאת מכיוון שהיו עדויות רבות על כך שהאיש המשיך לדבוק בחיים נוצריים. גם בדיקות שנעשו על ידי דייני בתי הדין לימדו שלאדם זה אין שמץ של מושג באורח החיים היהודי. בתחילה כתב הרב אלישיב לבית הדין של פתח תקווה שימשיכו את בירוריהם כדי להכריע במעמדו של האיש. דחינו הרב אלישיב היה נכון להכיר בחוסר משמעותם של גיור אותו אדם ובכך להיות נאמן לשיטתו שגיור שאין בו קבלה משמעותית של תורה ומצוות אינו גיור. אולם, באופן מפתיע, בשלב מאוחר יותר כתב הרב אלישיב את המשפט הבא: "בזמננו (משפט טמפורלי!) יש לדון שהתנהגות בדרכי יהדות שעל ידה נקבעת גרות לובשת קצת צורה אחרת" [לא פחות ולא יותר!] לאמור גם גר שמבקר בכנסיה, שאינו יכול להשלים את שמע ישראל לגר יחשב!

האם שינה הרב אלישיב את טעמו? האם גורמים חיצוניים לעמדתו ההלכתית הבסיסית השפיעו עליו (ובמילים מפורשות: האם הסערה הציבורית והלחץ הפוליטי גרמו לו להקל בגרות כדי לייצב את איסור האח והאחות)? או שמא מוקדים שונים בשאלות השונות קבעו תוצאות שונות שנראות כסותרות זו את זו? אין בידי לעת עתה פתרון מלא לשאלה זו, אבל השורה התחתונה היא שהרב אלישיב פסק בשתי הבעיות לחומרה, מחד: כאשר מרכז הבעיה היא היתר נישואין בין גר שלא קיבל עליו עול תורה ומצוות לבין יהודי, הוא קבע שאין הגיור תקף ואין להתיר את נישואי אותו גר. לעומת זאת כאשר מרכז הדיון היה נשואי החשודים בממזרות (שהרי נישואי הבעל הראשון של האם עמה היו יותר עניין היסטורי מאשר הלכתי) הכיר הרב אלישיב בגיור ובכך

החמיר עד מאוד בדינם של האח והאחות תוך שהכניס את החברה הישראלית לאחת מן הפרשות
היותר מסעירות בהקשר דת ומדינה.

ואכן, נטיית ההחמרה ההלכתית של הרב אלישיב היא מן המקובלות והמפורסמות. לעתים נדמה
שהיא הולכת ומתגברת עם השנים וגם בדברים שהצגתי כאן ניתן היה להבחין שבפסקיו שנכתבו
בשנות החמישים, ובפרט באלו שהייתה להם נגיעה לחיים הציבוריים הישראליים, הוא היקל גם
בפרשות עגונות חמורות. אולם עיון בפסיקותיו לאורך השנים מגלה שמגמת ההחמרה היא שלטת
ועקבית במשנתו, ואוסיף ואומר שיותר ממה שהחמיר הרב אלישיב בפסיקות הנוגעות לציבוריות
הישראלית הוא החמיר כלפי עצמו וקהלו. את דברי ברצוני לסיים בהצעה להסבר מגמת ההחמרה
שאותה תיארתי בפניכם.

< החמרה והקבלה >

> 'מטא הלכה' בפסיקתו של הרב אלישיב

הרצאה מאתר האנטרנט של המרכז הבין-לאומי למחשבת ישראל על שם מלדשטיין
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע

קיום לדרכו ההלכתית של הרב יוסף שלום אלישיב אברהם (רמי) ריימנר

מגמת פסיקתו המחמירה של הרב אלישיב ותפיסת עולמו הקבלית

הזכרתי בראשית דברי את העובדה שהרב אלישיב גדל בצל סבו בעל ה'לשם שבו ואחלמה'. כזכור, לא רק קשרי סב ונכד היו ביניהם אלא גם קשרי לימוד וכתובה של ספרות קבלית התקיימו ביניהם. במהלך הדברים גם ציינתי שבתשובותיו הרבות אין הרב אלישיב מזכיר אף פעם ספרות קבלית ממקור ראשון. האם השכיח הרב אלישיב בבגרותו את ידיעת הקבלה שרכש בצעירותו? התשובה לדעתי היא שלילית, אבל דומני ששאלת עיסוקו או אי עיסוקו של הרב אלישיב בקבלה היא משנית בחשיבותה לעומת שאלת ההשפעה של הקבלה על דרכו ההלכתית. ברצוני להציע שקפדנותו ההלכתית של הרב אלישיב מתבססת על תפיסת עולם קבלית שעל פיה כשל הלכתי אינו רק כשל אישי של החוטא ואינו מהווה רק כשל בהגשמה העצמית של האדם. בעיניו, כשל הלכתי בביצוע ההלכה או בהוראתה, הוא בעל משמעות מרחיקת לכת הרבה מעבר לכאן ולעכשיו. השפעתו של כשל שכזה היא בעולמות מרוחקים שאת ידיעתם והבנתם ואת התחושה החזקה של קיומם רכש הרב אלישיב בעת שלמד עם סבו בילדותו. לעומת השיח הקבלי העכשווי שחלקים לא מבוטלים ממנו משדרים אווירה א-נומיסטית אם לא אנטי נומיסטית במובהק, עומד הרב אלישיב עם עולם קבלי שכולו חוק וקבלת משמעותו של החוק הדתי. בעולם שכזה הכשל נתפס ככה חמור ומשפיע, עד שאין כל מנוס מלהתרחק ממנו ובמילים אחרות – להחמיר.

לשאלת היחס שבין הלכה לקבלה נדרש המחקר המודרני בעשרות השנים האחרונות. רבים מן המחקרים שהתפרסמו בעניין גדול זה ניסו לראות את השפעת הקבלה על ההלכה בנקודות ייחודיות אלו ואחרות. אם כנים הדברים שהצגתי בפניכם בסופה של הרצאה זו, הרי שנכון יהיה לחשוב לא רק על פרטי הלכה ויחסם לקבלה אלא גם על תשתיות מחשבה הלכתיות, שבאמצעותן חודרת הקבלה לתוך השיח ההלכתי מבלי שתופיע בו במפורש אפילו פעם אחת.